วารสาร "มนุษยศาสตร์ ปริทรรศน์"
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๒

ในวงวรรณกรรม

เดมีย์ ภิรมย์สวัสดิ์

ละครตลกฝรั่งเศสของสมัยกลาง
"LA FARCE DE MAITRE PATHELIN"

บทนำ

Farce เป็นละครตลกประเภทหนึ่งของสมัยกลาง ที่มีอายุยืนยาวกว่าละครตลกประเภทอื่น ทั้งนี้เพราะ Farce เป็นละครตลกสั้น ๆ ที่เต็มไปด้วยชีวิตชีวา และมีจุดประสงค์เพื่อผ่อนคลายอารมณ์แต่อย่างเดียว แม้แต่โมลิแยร์ (Molière) นักเขียนละครตลกผู้ยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษที่ ๑๗ ก็ได้นำเอาวิธีการของ Farce มาใช้ในบทละครของเขา Farce ของสมัยกลางมีอยู่หลายเรื่อง แต่เรื่องที่เด่นที่สุดคือ La Farce de Maître Pathelin ซึ่งด้วยเนื้อเรื่องที่สนุกสนานและสมเหตุสมผล มุขตลกต่าง ๆ ที่ชวนให้ขบขัน และบทบาทของตัวละครที่เป็นจริง ตลอดทั้งบทเจรจาที่เฉียบแหลม ฉับไว ทำให้ Farce เรื่องนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้.

เชื่อกันว่าละครตลกของฝรั่งเศสได้เกิดขึ้นในสมัยกลาง[๑] เช่นเดียวกับละครศาสนาซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการละครฝรั่งเศส ละครศาสนาที่แสดงในสมัยนั้นคัดตอนมาจากพระคัมภีร์ของศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเยซูคริสต์ ดังนั้น เพื่อเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ของผู้ชมมิให้ตึงเครียดจนเกินไป จึงได้มีการนำเอาละครเบาสมองมาเล่นเป็นการสลับฉาก ละครดังกล่าวเป็นละครตลก ซึ่งต่อมาได้พัฒนาตนเองเป็นลำดับจนกลายเป็นละครอิสระที่เล่นต่างหากแยกจากละครศาสนา

ละครชวนหัวของฝรั่งเศสในสมัยกลางมีปรากฏอยู่หลายประเภท เช่น La Sotie (ละครตลกเสียดสีสังคม) Le Monoloque (บทเจรจารำพึงคนเดียวแบบตลกและประชดประชันเสียดสี) Le Sermon-joyeux (บทตลกล้อเลียนหรือเปลี่ยนคำเทศนา หรือข้อความที่มาจากพระคัมภีร์ให้เป็นที่ขบขัน) La Moralité (บทละครสั้น ๆ ใช้เล่นเพื่อสั่งสอน) และ La farce[๒] โดยเฉพาะละครชวนหัวประเภท farce นี้ จัดเป็นละครตลกที่เด่นที่สุดของสมัยกลาง ซึ่งได้มีอายุยืนยาวกว่าละครตลกประเภทอื่น และเป็นที่นิยมชมชอบของคนฝรั่งเศสมาตลอดจนถึงศตวรรษที่ ๑๗ แม้แต่โมลิแยร์ (Molière)[๓] นักเขียนละครตลกผู้ยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษนี้ก็ยังนำเอาวิธีการของละครตลกแบบ Farce มาใช้ในบทละครของเขา ซึ่งก็ได้รับความสำเร็จอย่างน่าพอใจทีเดียว ละครตลกประเภท farce ที่มีชื่อของโมลิแยร์ (Moliére)[๓] ได้แก่เรื่อง Les Fourberies de Scapin ซึ่งเป็นเรื่องของคนใช้ชื่อ Scapin ซึ่งใช้เล่ห์เหลี่ยมกลโกงเล่นตลกต่าง ๆ นา ๆ กับเจ้านายของตน

ลักษณะของละครตลกประเภท farce แตกต่างจากละครตลกประเภทอื่น ๆ กล่าวคือเป็นละครตลกสั้น ๆ ที่สนุกสนาน มีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ชมหัวเราะแต่อย่างเดียว มิได้ต้องการให้แง่คิดหรือคติใด ๆ แต่ในขณะเดียวกันเนื้อหาของละครตลกประเภทนี้มักจะเป็นการประชดประชันเสียดสี และสะท้อนให้เห็นสภาพของชีวิตจริง และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมตลอดจนอุปนิสัยและข้อบกพร่องของคนบางกลุ่ม การเสียดสีเป็นไปอย่างนุ่มนวลและไม่รุนแรงนัก แต่

---

[๑] สมัยกลางทางประวัติศาสตร์หมายถึง ระยะเวลาระหว่างศตวรรษที่ ๕ ถึงศตวรรษที่ ๑๕ แต่สมัยกลางทางวรรณคดีเริ่มต้นค่อนข้างช้า คือประมาณศตวรรษที่ ๑๒ เนื่องจากก่อนหน้านั้นยังไม่มีวรรณกรรมเกิดขึ้น

[๒] "Farce" แปลตามรากศัพท์ภาษาลาตินหมายถึงเครื่องปรุงอาหารที่ผสมไว้ใช้เติมรสในอาหารประเภทเบ็ด ไก่ ฉะนั้นคำว่า Farce ที่นำมาใช้ในเรื่องของละคร จึงหมายถึงละครสั้น ๆ ที่สนุกสนาน ที่เล่นสลับฉากในละครศาสนาเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ของผู้ชม และเพื่อให้ละครมีรสชาติยิ่งขึ้น

[๓] "Moliere" เป็นนามปากกาของ Jean-Baptiste Poquelin (๑๖๒๒-๑๖๗๓) ซึ่งเป็นนักเขียนละครตลกผู้ยิ่งใหญ่ของศตวรรษที่ ๑๗ เขาเป็นทั้งนักเขียนบทละคร นักแสดงและเจ้าของคณะละคร

กลับทำให้ขบขันและชวนหัวเราะ ละครตลกประเภท farce นี้ เป็นที่นิยมอย่างมากในหมู่ชาวบ้าน เนื่องจากภาษาและสำนวนที่ใช้เป็นภาษาง่าย ๆ ตามแบบภาษาพูดของชาวบ้านทั้งยังมีคำสุภาษิตและคำสบถปะปนอยู่ ส่วนเนื้อเรื่องของละครก็เต็มไปด้วยชีวิตชีวาและความสนุกสนาน

ละครตลกประเภท farce ที่รู้จักกันดีของสมัยกลางมีอยู่ ๓ เรื่องคือ La Farce du Cuvier ซึ่งละครตลกล้อเลียนภรรยาผู้ชอบข่มขู่สามี และในที่สุดเธอก็ได้รับบทเรียนเนื่องจากเธอตกลงไปในถังน้ำขนาดใหญ่[๑] และสามีของเธอไม่ยอมช่วยจนกว่าเธอจะเลิกข่มขู่เขาอีกเรื่องหนึ่ง La Farce du Pâté et et de la Tarte อันเป็นบทละครตลกเกี่ยวกับชายเกเรสองคนที่ใช้กลอุบายหลอกลวงคนขายขนมและภรรยา แต่ในที่สุดเขาก็ถูกแก้เผ็ดและถูกลงโทษ แต่เรื่องที่เด่นที่สุดในสมัยกลางก็คือ La Farce de Maître Pathelin ซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นละครตลกชั้นเอกเรื่องแรกของฝรั่งเศส และเป็นที่แพร่หลายรู้จักกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะเนื้อเรื่องสนุกสนานมีมุขตลกต่าง ๆ ชวนให้ขบขัน บทบาทของตัวละครมีชีวิตชีวา และบทเจรจาก็เฉียบแหลมฉับไว จึงได้มีผู้นำมาดัดแปลงรูปแบบและภาษา และนำมาแสดงที่โรงละคร Comédie Française ของปารีส*

ละครตลกเรื่อง La Farce de Maître Pathelin นี้ ต้นฉบับเดิมแต่งเป็นรูปร้อยกรองที่ไพเราะด้วยภาษาของสมัยกลาง แต่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง ได้สันนิษฐานกันไว้หลายอย่าง แต่ข้อสันนิษฐานที่มีผู้เชื่อถือก็คือ บทละครตลกเรื่องนี้อาจเป็นผลงานของพระองค์หนึ่งซึ่งเป็นกวีชาวเหนือชื่อ Guillaume Alecis ซึ่งได้แต่งละครเรื่องนี้ขึ้นราว ค.ศ. ๑๔๖๔ อย่างไรก็ตามข้อสันนิษฐานนี้ก็ไม่อาจมีหลักฐานใด ๆ มายืนยันได้

La Farce de Maître[๒] Pathelin เป็นเรื่องของทนายความเจ้าเล่ห์ แสนกลชื่อปาเตอแลง (Pathelin) เขาใช้ความเฉลียวฉลาดของเขาหลอกลวงกิโยม (Guillaume) พ่อค้าผ้าให้ขายผ้าให้แก่เขาชิ้นหนึ่ง โดยสัญญาว่าจะจ่ายเงินค่าผ้าให้เมื่อพ่อค้าผ้าไปที่บ้านของเขาในตอนเย็นเพื่อไปร่วมรับประทานอาหารเย็นกับปาเตอแลงและภรรยา พ่อค้าผ้าดีใจมากที่ขายผ้าได้ราคาแถม

---

* ในปี ๑๘๗๒ Edouard Fournie ได้นำ farce เรื่องนี้มาดัดแปลงรูปแบบและภาษาและนำแสดงที่ La Comedie Française ณ กรุงปารีส โดยใช้ชื่อว่า "La Vraie Farce de Pathelin"

๒ คำว่า "Maître" ที่ใช้ในศตวรรษที่ ๑๓ เป็นคำนำหน้าชื่อคนแทนคำว่า "Monsieu" โดยเฉพาะใช้นำหน้าชื่อคนที่มีอาชีพเกี่ยวกับการศาล เช่น ทนายความ จ่าศาล เป็นต้น

ได้รับเชิญให้ไปรับประทานอาหารเย็นที่บ้านของลูกค้า จึงยินยอมแต่โดยดี และในเย็นวันนั้นเอง เมื่อเขากระวีกระวาดไปที่บ้านของปาเตอแลง เขาก็ได้พบปาเตอแลงนอนเพ้อด้วยพิษไข้ และได้รับการยืนยันจากกีย์แมท (Guillemette) ภรรยาของปาเตอแลงว่าสามีของหล่อนได้เจ็บหนักมาร่วมหกสัปดาห์แล้ว พ่อค้าผ้างงงัน พยายามที่จะอธิบายให้หล่อนฟังว่าสามีของหล่อนได้ไปซื้อผ้ามาจากเขาเมื่อเช้านี้เอง แต่ภรรยาของปาเตอแลงก็ไม่ยอมฟัง นอกจากจะห้ามมิให้เขารบกวนคนไข้ ในที่สุดพ่อค้าผ้าจึงต้องจำใจกลับบ้าน ฝ่ายปาเตอแลงและภรรยาก็ดีใจที่กลอุบายของตนได้ผลสำเร็จ

โชคร้ายกระหน่ำซ้ำอีก คนเลี้ยงแกะของกิโยมพ่อค้าผ้า ได้ขโมยแกะของเขาไปอีกคราวนี้กิโยมเจ็บใจมากจึงนำเรื่องขึ้นฟ้องร้องต่อศาล

ฉากการพิจารณาคดีที่ศาลเป็นฉากที่ตลกที่สุดของละครเรื่องนี้ ตัวละครสำคัญ ๆ ของเรื่องได้มารวมอยู่ที่ศาล โดยมีพ่อค้าผ้าเป็นโจทย์ คนเลี้ยงแกะเป็นจำเลย ผู้พิพากษาเป็นผู้ตัดสินคดี และก็โดยบังเอิญอีกนั่นเองที่ทนายของคนเลี้ยงแกะมิใช่ใครอื่น ปาเตอแลงนั่นเอง คราวนี้เขามาแก้คดีให้ลูกความของเขาด้วยกลอุบายให้แยบยล โดยสั่งให้คนเลี้ยงแกะตอบด้วยเสียงร้อง "แบ๊ะ ๆ" ทุกครั้งที่ถูกสอบสวน ฉะนั้น เมื่อพ่อค้าผ้าเห็นหน้าปาเตอแลงในศาลเขาก็นึกถึงเรื่องผ้าของเขาขึ้นมาทันที เขาเริ่มสับสนระหว่างผ้าที่ถูกโกง และแกะที่ถูกขโมย จึงทำให้ปาเตอแลงได้เปรียบในการว่าความ ผู้พิพากษาคิดว่าพ่อค้าผ้าคงสติไม่ดี หรือมิฉะนั้นก็ต้องการเล่นตลกกับผู้พิพากษา ยิ่งเมื่อได้ทำการสอบสวนปากคำคนเลี้ยงแกะและได้รับคำตอบแต่เสียงร้อง "แบ๊ะ ๆ" เท่านั้น จึงตัดสินให้ล้มเลิกคดีและปล่อยตัวคนเลี้ยงแกะไป

เมื่อการพิจารณาคดีสิ้นสุดลง ปาเตอแลงก็เรียกร้องค่าจ้างว่าความจากคนเลี้ยงแกะ แต่มิใยที่เขาจะพูดอย่างไรก็ตาม คนเลี้ยงแกะก็ยังคงตอบเขาด้วยเสียง "แบ๊ะ ๆ" และได้หนีไป ทิ้งให้ปาเตอแลงเจ็บใจอยู่กับการเสียรู้ครั้งนี้แต่ผู้เดียว

พิจารณาจากเนื้อเรื่องข้างต้นนี้ จะเห็นว่าละครตลกเรื่อง La Farce de Maître Pathelin นี้ มีปมเรื่องที่สนุกสนานทีเดียว โดยเฉพาะตอนจบที่คาดไม่ถึง เหตุการณ์ในแต่ละฉากมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และสัมพันธ์กันอย่างสมเหตุสมผล การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็วทันใจ ทั้งยังมีมุขตลกอีกมากมาย เป็นต้นว่า มุขตลกจากเหตุการณ์ในหลาย ๆ ตอนของเรื่อง ดังเช่นในฉากการพิจารณาคดี ซึ่งมุขตลกของเรื่องเกิดจากความเจ้าเล่ห์แสนกลของทนายความปาเตอแลง และจากความสับสนอันน่าสมเพชของพ่อค้าผ้า รวมทั้งเสียงตอบ "แบ๊ะ ๆ" ของคนเลี้ยงแกะ นอกจากนี้ก็มีฉากที่ปาเตอแลงแสร้งทำเป็นเจ็บหนัก และนอนเพ้อด้วยพิษไข้ เมื่อ

พ่อค้าผ้าไปถึงบ้านตามคำเชิญ เพื่อไปร่วมรับประทานอาหาร และรับเงินค่าผ้า มุขตลกของตอนนี้อยู่ที่คำพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ ของภรรยาปาเตอแลง ที่คอยเตือนให้พ่อค้าผ้าพูดเบา ๆ แต่ขณะเดียวกันทั้งสองคนก็ขึ้นเสียงเถียงกันอยู่ตลอดเวลา ปาเตอแลงก็แสร้งทำเป็นเพ้อด้วยภาษาประหลาด ๆ ที่ไม่มีใครรู้จัก ผลสุดท้ายพ่อค้าผ้าก็ต้องออกมาจากบ้านของปาเตอแลงด้วยอารมณ์เสีย

นอกจากเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน และมุขตลกต่าง ๆ ที่ชวนให้ขบขันนี้แล้ว สิ่งสำคัญที่เพิ่มรสชาติให้แก่ละครตลกเรื่องนี้ก็คือ บทบาทของตัวละคร แม้ว่าละครเรื่องนี้จะเป็นละครเก่าแก่ เกิดขึ้นในสมัยกลาง แต่บทบาทและอุปนิสัยของตัวละครในเรื่องสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตจิตใจของคนกลุ่มต่าง ๆ ในทุกยุคทุกสมัย ตัวละครแต่ละคนเป็นตัวแทนของคนในอาชีพต่าง ๆ เช่น ผู้พิพากษา ทนายความ พ่อค้า และคนเลี้ยงแกะ

ผู้พิพากษาในเรื่องนี้ก็เหมือนกับผู้พิพากษาที่ขาดความยุติธรรมโดยทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ ชอบใช้อำนาจ เพราะมีอำนาจจะใช้ ไม่ชอบให้ใครขัดใจ โกรธง่าย ไม่สู้จะละเอียดถี่ถ้วนในการพิจารณาคดี รีบร้อนอยู่เสมอเพราะมีงานอื่นมาก และในที่สุดก็ทำให้เขาขาดความยุติธรรม

พ่อค้าผ้า คือตัวแทนของพ่อค้าทั่ว ๆ ไป ถอดอุปนิสัยใจคอพ่อค้าที่เห็นแก่เงิน เป็นนักคำนวณชั้นยอดในเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ เป็นคนหลงเงิน และด้วยเหตุนี้เองเขาจึงถูกปาเตอแลงหลอกเอาง่าย ๆ

ปาเตอแลง คือตัวแทนของทนายความส่วนใหญ่ ซึ่งแน่ละจะต้องฉลาดเฉลียวมีไหวพริบ แต่ก็มักจะเต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม กลโกงต่าง ๆ ในศาล ทนายความสามารถพูดให้ถูกเป็นผิด และผิดเป็นถูก โดยปราศจากความละอายใจ อย่างเช่นในละครเรื่องนี้

ตัวละครที่สำคัญอีกคนหนึ่งก็คือ คนเลี้ยงแกะ ซึ่งก็เหมือนกับคนเลี้ยงแกะโดยทั่ว ๆ ไป คือมักจะดูซื่อ ๆ และได้เดียงสา แต่แท้ที่จริงก็คดโกงได้ไม่เบาเหมือนกัน ตอนจบของเรื่องจึงน่าทึ่งมากเมื่อทนายเก่ง ๆ อย่างปาเตอแลง เสียรู้ลูกความซื่อ ๆ โง่ ๆ อย่างคนเลี้ยงแกะเอาจนได้

ตัวละครทั้งหมดนี้จึงมีบทบาทและถอดชีวิตจิตใจของคนจริง ๆ ทำให้ละครมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น นอกจากนี้สิ่งที่เพิ่มคุณค่าให้แก่ละครเรื่องนี้ยิ่งขึ้นก็คือ บทเจรจาของตัวละคร ซึ่งผู้แต่งได้เขียนขึ้นด้วยภาษาง่าย ๆ แต่ไพเราะในรูปแบบของร้อยกรอง บทเจรจาระหว่างตัวละครที่โต้ตอบกันอย่างฉับไว เป็นไปตามธรรมชาติ สร้างความเพลิดเพลิน ขบขัน และเป็นที่ถูกใจของผู้ชม จนถึงกับได้มีสำนวนและศัพท์บางคำจากละครเรื่องนี้กลายเป็นสำนวนติดปากคนฝรั่งเศส

และใช้กันมาจนทุกวันนี้ เช่นสำนวนที่ว่า "Revenons à nos moutons" ซึ่งเป็นคำพูดของผู้พิพากษาพูดกับพ่อค้าผ้า เนื่องจากพ่อค้าผ้าสับสนมาก แทนที่จะพูดเรื่องแกะที่หายกลับพูดเรื่องผ้าที่ถูกโกง ผู้พิพากษาจึงกล่าวว่า "ขอให้กลับมาพูดเรื่องแกะของเราเถิด" ประโยคนี้จึงกลายเป็นสำนวนติดปากชาวฝรั่งเศส แปลว่า "ขอจงย้อนกลับมาพูดเรื่องที่เราพูดค้างกันอยู่เถิด" คำกริยา pateliner คำคุณศัพท์ patelin, pateline และคำนาม patelinage ซึ่งก็มาจากชื่อของ Pathelin ทั้งสิ้น ใช้หมายถึงผู้ที่กระทำอย่าง Maître Pathelin ในละครตลกเรื่องนี้อาจตรงกับสำนวนภาษาไทยที่ว่า "ปากหวานก้นเปรี้ยว"

เหล่านี้เป็นข้อพิสูจน์ว่าละครตลกเรื่องนี้ได้เป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ชาวฝรั่งเศสมาตั้งสมัยกลางจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นการเหมาะสมแล้วที่ละครเรื่องนี้จะได้รับการยกย่องให้เป็นวรรณกรรมชั้นเอกชั้นหนึ่งของฝรั่งเศส และจัดเป็นละครตลกยอดเยี่ยมเรื่องแรกที่ปรากฏในประวัติการละครของฝรั่งเศส.

บรรณานุกรม

1. Lagarde Michard. Collection litteraire, Les Grands Auteurs français du programme, Moyen Age. Bordas, 1973.
2. P. Brunel. Histoire de la littérature française, Bordas, 1972.
3. Pierre-Georges. Castex. Manuel des études littéraires françaises, Moyen Age. Hachette, 1954.
4. Ch. M. Des Granges et J. Boudout. Histoire de la littérature française. Hatier, 1948.
5. G. Lanson. Histoire de la littérature Française, Hachette 1951.
6. Emile Abry, Charles Audic, Paul Crouzet. Histoire Illustrée de la Lttérature française, Didier 1949.